

Н. Л. Боржецька,

аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету "Острозька академія"

СКЛАДАННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИСНОВКУ ЯК ФОРМА ЗАКІНЧЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО СЛІДСТВА В КІНЦІ 20-Х – У 30-І РР. ХХ СТ. В УСРР

У зв'язку зі змінами в системі органів дізнання, попереднього слідства та суду СРСР загалом і УСРР зокрема, що відбулися після прийняття Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 року, а саме – в 1923-1925 рр., назріла необхідність прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу УСРР, який був прийнятий 20 липня 1927 року і вступив в дію з 15 вересня 1927 року (далі – КПК).

Подібно до інших законодавчих актів, що діяли на території України до 1927 року та регулювали провадження попереднього слідства, КПК покладав на слідчого при провадженні попереднього слідства обов'язок з'ясувати і дослідити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а рівно всі обставини, що посилюють та пом'якшують ступінь і характер його відповідальності (ст. 109 КПК). Слідчий, відповідно до ст. 110 КПК, повинен був спрямовувати попереднє слідство, керуючись обставинами справи, в сторону найбільш повного і всестороннього з'ясування справи [1, с. 30].

КПК передбачав три форми закінчення попереднього слідства: 1) складання слідчим: а) висновку або б) резолюції (наприклад, у зв'язку зі смертю обвинуваченого, при відсутності в діях обвинуваченого складу злочину тощо) чи в) постанови (у зв'язку з крайньою малозначністю результатів діяння, у зв'язку із втратою діянням суспільної небезпечності у справах, по яких проведення попереднього слідства було не обов'язковим) про закриття кримінальної справи; 2) складання слідчим висновку про подальший рух справи щодо психічно хворих осіб; 3) складання обвинувального висновку. Остання із них і стане предметом нашого вивчення в межах даного дослідження.

Виключно важливе значення обвинувального висновку підкреслювалось в циркулярному листі Прокуратури СРСР від 13 серпня 1934 р. : "Обвинувальний висновок завершує все розслідування, підсумовує його результати. Винятково важливе значення цього документу в нашому процесі не потребує особливих доказів.

Кожен слідчий повинен врахувати, що обвинувальний висновок являється не тільки найважливішим слідчим актом, що відображає результати розслідування, але й документом, що має політичне значення, котрий оголошується в суді" [2, с. 175.].

Закінчення слідства складанням обвинувального висновку передбачало дотримання наступного, визначеного законом порядку.

Слідчий скеровував справу для віддання обвинуваченого суду лише після того, як були встановлені особа обвинуваченого, вік, судимість, соціальне походження і соціальне становище, подія злочину, місце, час і спосіб скоєння злочину, мотиви злочину, а також обставини, що були підставами для віддання обвинуваченого суду.

Відповідно до норм КПК слідчий повідомляв обвинуваченому про закінчення попереднього слідства у справі і був зобов'язаний роз'яснити останньому його право на ознайомлення з актами попереднього слідства, про що робив відмітку в протоколі. Обвинувачений, в свою чергу, міг заявити клопотання про надання йому матеріалів провадження у справі, що зобов'язувало слідчого пред'явити обвинуваченому всі матеріали слідства.

Після пред'явлення обвинуваченому матеріалів слідства слідчий зобов'язаний був з'ясувати в обвинуваченого чи не бажає той доповнити слідство. У випадку посилення обвинуваченого на обставини, які раніше не розслідувались і мали значення для справи, слідчий зобов'язаний був відповідним чином доповнити попереднє слідство. При відмові слідчого в провадженні додаткового слідства ним складалась відповідна мотивована постанова (ч. 2 ст. 201 КПК).

Після доповнення слідства, якщо попередньо була визнана необхідність в такому доповненні, слідчий пред'являв обвинуваченому слідчі матеріали в частині проведеного додаткового слідства (ч. 3 ст. 201 КПК).

Після доповнення слідства, а у випадку відсутності необхідності в такому доповненні – безпосередньо після закінчення слідства чи після пред'явлення обвинуваченому слідчих матеріалів, слідчий складає обвинувальний висновок (ст. 202 КПК).

Обвинувальний висновок, як і за нормами КПК 1922 року, складався із двох частин. Перша (описова) частина повинна була містити в собі викладення обставин справи, як вони були встановлені попереднім слідством, із вказівкою на докази, на яких ґрунтувався висновок слідчого про необхідність віддання обвинуваченого суду. У другій (резолютивній) частині зазначались особа обвинуваченого, його вік, судимість, соціальне походження і соціальне становище, рід занять, місце, час, спосіб і мотиви скоєння злочину, а також відомості про потерпілого. Крім того, в резолютивній частині слідчий мав вказувати, яким саме кримінальним законом передбачено даний злочин.

До обвинувального висновку додавався список осіб, що підлягали виклику в судове засідання, з вказівкою, чи є у справі речові докази і де вони зберігаються.

Висновок слідчого про закриття по відношенню до деяких обвинувачених кримінальної справи, копія постанови про виділення частини справи в окреме провадження чи довідка про осіб, по відношенню до яких справа була виділена чи закрита, також повинні були додаватися до матеріалів закінченого слідчого провадження.

Після складення обвинувального висновку слідчий направляв справу прокурору і, одночасно, повинен був заповнити за встановленою формою довідку про закінчення слідства та негайно направити її начальнику слідчого відділу прокуратури області [2, с. 177].

У справах, що надійшли від слідчого з обвинувальним висновком, прокурор:

1) визнавши слідство неповним, повертає справу слідчому для дослідження, зробивши вказівку, в якому напрямку належить провести дослідження;

2) визнавши, що справа достатньо з'ясована, але, що для віддання обвинуваченого суду немає достатніх підстав, закривав кримінальну справу своєю постановою;

3) визнавши, що справа достатньо з'ясована, що є підстави для віддання обвинуваченого суду і що складений слідчим обвинувальний висновок правильний, прокурор своєю постановою про надання обвинувальному висновку сили обвинувального акту віддавав обвинуваченого суду;

4) визнавши за необхідне внести зміни в обвинувальний висновок в частині кваліфікації злочину чи шляхом внесення технічних поправок, що не змінюють сутності обвинувального висновку, прокурор мав право внести в обвинувальний висновок вказані зміни, зробивши про це відповідне зазначення.

Якщо прокурор змінював кваліфікацію злочину і ця зміна мала наслідком обвинувачення за статтею Кримінального кодексу з більш тяжкою санкцією, справа направлялася для проведення додаткових слідчих дій, передбачених ст. 107 КПК.

5) визнавши, що справа достатньо з'ясована і що в ній міститься достатньо підстав для віддання обвинуваченого суду, але що обвинувальний висновок не відповідає обставинам справи або його складено із порушенням ст. 203 КПК, прокурор віддавав обвинуваченого суду, склавши обвинувальний акт, і одночасно вилучав обвинувальний висновок із слідчого провадження (ст. 223 КПК).

Після складення обвинувального акта чи після надання обвинувальному висновку сили обвинувального акту, прокурор направляв справу в суд для розгляду з повідомленням про підтримання обвинувачення в суді прокуратурою чи про відсутність необхідності підтримання такого обвинувачення. У випадку повідомлення прокурора про підтримання обвинувачення в суді, останній був зобов'язаний, відповідно до норм КПК, допустити його до участі у справі.

Прокурор також мав право змінити доданий до справи список осіб, що підлягали виклику в суд, чи скласти новий список, а також обрати, змінити, скасувати чи підтвердити запобіжні заходи по відношенню до обвинуваченого у справі.

Копія обвинувального акту вручалася кожному із підсудних не пізніше п'яти діб з дня складення обвинувального акту чи надання обвинувальному висновку сили обвинувального акту. При врученні копії обвинувального акту, підсудному пояснювалося право подавати суду клопотання про допуск захисника чи призначення такого, а також – про доповнення списку свідків і експертів чи витребування інших доказів. Вказані клопотання направлялися підсудним в суд (ст. 225 КПК).

Будь-яка справа, отримана прокурором від слідчого, незалежно від її подальшого спрямування, вирішувалася прокурором протягом п'яти діб, якщо у справі обвинувачений знаходився під вартою, і протягом десяти діб – в інших випадках. Вирішена прокурором справа отримувала подальше спряму-

вання протягом трьох діб, якщо обвинувачений знаходився під вартою, і протягом п'яти діб – в інших випадках.

Таким був загальний порядок закінчення попереднього слідства у формі складання обвинувального висновку слідчим.

Після закінчення попереднього слідства у справі, в якій були підстави для віддання обвинуваченого суду, слідчий складав процесуальний акт, котрий носив назву “обвинувальний висновок”, але даний документ разом з іншими матеріалами справи передавався до суду лише після того, як прокурор своєю постановою надавав обвинувальному висновку сили обвинувального акту або сам складав обвинувальний акт. При цьому п. 3 ч. 1 ст. 223 КПК містив вказівку на те, що прокурор своєю постановою про надання обвинувальному висновку сили обвинувального акта віддавав обвинуваченого до суду. Після прийняття Конституції СРСР 1936 р. та Закону СРСР “Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік” від 16 серпня 1938 р. віддання до суду здійснювалося судом, який затверджував обвинувальний висновок, наданий прокурором (ст. 26 Закону), і без затвердження судом обвинувальний висновок не мав сили акта віддання до суду [3, с. 4; 1, с. 48]. Варто також зазначити, що КПК був непослідовним у вживанні понять “обвинувальний висновок”, “обвинувальний акт”. Роз'яснюючи процедуру вручення обвинуваченому для ознайомлення кінцевого процесуального рішення у справі на стадії попереднього слідства, кримінально-процесуальний закон в одних випадках такий документ називав “обвинувальним висновком” (ст. 225¹ КПК), в інших – “обвинувальним актом” (ст. ст. 225, 225² КПК).

Норми кримінально-процесуального законодавства, в т. ч. норми, що регулювали закінчення попереднього слідства, зазнали істотних змін та доповнень в період репресій у 30-х роках ХХ ст.

Так, зазнав змін наведений нами вище загальний порядок закінчення попереднього слідства у формі складання обвинувального висновку. Постановою ЦВК СРСР “Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік” від 1 грудня 1934 р. [4, с. 103-104] та відповідною постановою ВУЦВК “Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу УСРР” від 9 грудня 1934 р. [5] КПК був доповнений ст. ст. 113¹, 225¹, згідно з якими слідство у справах про терористичні організації і терористичні акти проти робітників радянської влади належало закінчувати протягом 10-денного строку (тоді як загальний строк попереднього слідства становив 2 місяці), а обвинувальний висновок у справах про терористичні організації і терористичні акти проти робітників радянської влади вручався обвинуваченим за одну добу до розгляду справи в суді. Аналогічне положення про вручення обвинувального акта обвинуваченим за одну добу до розгляду справи в суді, тепер уже у справах про контрреволюційне шкідництво і диверсії, було введено в КПК 30 жовтня 1937 р. шляхом доповнення його ст. 225² після прийняття постанови ЦВК СРСР “Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік” від 7 вересня 1937 р. [6].

Особливий порядок закінчення попереднього слідства шляхом складання обвинувального висновку був передбачений також в оперативному наказі Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00447 “Про операції по репресуванню колишніх куркулів, кримінальних злочинців та інших антирадянських елементів” від 30 липня 1937 р., у якому народний комісар наказував розпочати з 5 серпня 1937 р. у всіх республіках, краях і областях Радянського Союзу “операцію по репресуванню колишні активних антирадянських елементів і кримінальних злочинців...” [7, с. 480], включаючи тих осіб, які на момент проведення репресивних заходів знаходились під вартою, слідство в справах котрих закінчено, але справи ще судовими органами не були розглянуті. Слідство стосовно вказаних в оперативному наказі осіб проводилося у прискореному та спрощеному порядку. “По закінченню слідства справа направляється на розгляд трійки. До справи додаються: ордер на арешт, протокол обшуку, матеріали, вилучені при обшуку, особисті документи, анкета арештованого, агентурно-обліковий матеріал, протокол допиту і короткий звинувачувальний висновок” [7, с. 483].

Подібне положення про “короткий обвинувальний висновок” [8] знаходимо ще в одному оперативному наказі Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00486 від 15 серпня 1937 р. [8].

Аналіз положень вищезазначених оперативних наказів дає можливість стверджувати, що: 1) вони не передбачали можливості закінчення попереднього слідства у вказаних категоріях справ в іншій формі, окрім як у формі складання обвинувального висновку; 2) у вказаних категоріях справ закріплювалось проведення спрощеного порядку слідства і складання скороченої форми обвинувального висновку (“короткого обвинувального висновку”). Хоча ні самі оперативні накази, ні КПК не зазначали які саме відомості в “коротких обвинувальних висновках” можна було не вказувати або ж викладення яких

відомостей могло бути менш детальним в порівнянні з вимогами, що встановлювалися ст. 203 КПК до обвинувальних висновків. До того ж, КПК взагалі не передбачав можливості складання у будь-яких справах “короткого обвинувального висновку”.

Таким чином, характерною особливістю КПК, а також інших актів, що містили кримінально-процесуальні норми, котрі регулювали питання закінчення досудового слідства шляхом складання обвинувального висновку, було те, що для різних категорій справ встановлювалися різні форми обвинувального висновку. Зокрема, у справах, через які здійснювалися репресії, форма обвинувального висновку була спрощена.

Список використаних джерел:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР. Официальный текст с изменениями на 10 октября 1954 г. и с приложением постановительно-систематизированных материалов. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1955. – 163 с.
2. Цит. за: Тарасов-Родионов П. И. Предварительное следствие / Под ред. профессора М. А. Чельцова-Бебутова. – М. : Юридическое издательство МЮ СССР, 1948. – 193 с.
3. Чельцов М. А. Предание суду / Под ред. И. Т. Голякова. – Издание 2-е. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР. – 24 с.
4. О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик: Постановление ЦИК СССР от 1 декабря 1934 г. / Сборник уголовного и военно-уголовного законодательства Союза ССР. Выпуск I-II. 1923-1934 гг. Учебное пособие для слушателей ВЮА. – М. : Редакционно-издательское отделение Военно-юридической академии Советской Армии, 1950. – С. 103-104.
5. Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу УСРР: Постанова ВУЦВК від 9 грудня 1934 р. / Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 800 с. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.biz.ua/content/014/0237.htm>.
6. Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік: Постанова ЦВК СРСР від 7 вересня 1937 р. / Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 800 с. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.biz.ua/content/014/0249.htm>.
7. Про операції по репресуванню колишніх куркулів, кримінальних злочинців та інших антирадянських елементів: Оперативний наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р. / Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд. : А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 480-484.
8. Оперативний наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00486 від 15 серпня 1937 р. / Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 800 с. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.biz.ua/content/014/0249.htm>.